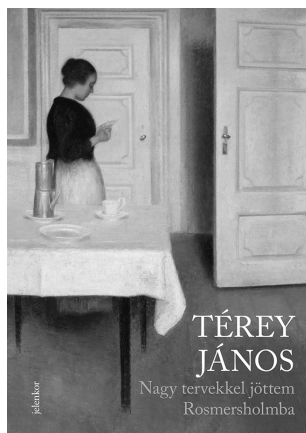

GÖRFÖL BALÁZS

A nagyság ígézetében

TÉREY JÁNOS: NAGY TERVEKKEL JÖTTEM
ROSMERSHOLMBA

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2019
105 oldal, 2499 Ft

Térey János egész lírai életművét áthatja a nagyság igénye. Már az első kötetekben feltűnő volt a beszélő erőteljes hangja, a megszólalás provokatív élessége, a sokat emlegetett *természetes arrogancia*. A nagyság itt leginkább a gyengeség (és gyengédség) hiányában, a kíméletlen határozottságban, illetve a nyelvi eredetiségben, elevenségben, pezsgésben érvényesült. De a nagyság, a formátumosság éltette a nyelviileg már visszafogottabb, kevésbé áradó, takarékosabb, 2000-ben megjelent *Drezda februárban* kötet világháborús katasztrófájának költői ábrázolását. Aztán a még inkább klasszicizálódó, a bensőségességtől sem visszarettenő, de óvatosan megenyhülő Térey-versnyelv határozottságában, hűvösségében is volt valami nagyság: a viccelődésre, játékosásra, esetlegeségekre nem adó magabiztosság és eltökéltség. Alighanem ezzel a nagyság iránti igénnyel függ össze az egész életmű tekintélyparancsoló volumene, a csaknem negyedszáz, nemritkán igen terjedelmes könyv. S a nagyság igénye érhető tetten a mostani, posztumusz verseskötetben is.

”
A *Nagy tervekkel jöttem Rosmersholm-ba* Térey előző, *Őszi hadjárat* című grandiózus, jóformán az egész lírai életművet egybegyűjtő 2016-os kötetének befejező ciklusát viszi tovább. Pedig annak utolsó verse igencsak megemelten zárul: „Senkid sincsen, csak egyetlen asszony. / Senki sem áld meg, csak a nevető fiaid. // Addig ráz Isten, / Amíg csontodig nem csupaszdosz. / Addig ráz Isten, / Amíg hozzá föl nem cseperedsz.” Akiben kétségek ébredtek volna, hogy e Térey-nél páratlanul személyes és lecsupaszított zárósorok után lehet-e még folytatás, az most lendületességgel, vitalitással szembeülhet. Nyoma sincs kifáradásnak vagy tanácstalanságnak. Térey váratlan halála ezért is dermesztő: a kötet arról tanúskodik, hogy e költészetnek bőven voltak tartalékai.

A nagy költészet lehetősége és igénye, illetve a nagyság iránti érzék rögtön a kötetnyitó versben megnyilvánul. Az *In situ* helyszíne a mai Athén leharcolt, fél-alvilági városrésze,

amely épp az Euripidész és Menandrosz utca sarkán tárul a vers beszélője elé. Térey a szöveg mottóját Hölderlintől veszi, de vele ellentétben nem a romokban heverő régi nagy Attikát és az „istenfiak” eltűntét siratja. Ez a fajta metafizikus-tragikus, *nagy* költészet távol áll Téreytől, aki kerüli mind a tragizálást, mind a múlt idealizálását. A német romantikabeli gesztusok helyett másfajta lírai szembenézés történik itt: az időmértékben írt vers nem emelkedik magasan a köznyelv fölé, ugyanakkor mindig világos, jól formált, választékos, dús és logikus. Kerüli az alulstilizálást, a szándékos formai-retorikai hibákat, a téma és a forma össze nem illéséből fakadó iróniát vagy a szervetlenséget, vagyis mindazt, ami számtalan pályatársának markáns poétikáját adja. A vers nagysága leginkább abban áll, és ez igen jellemző az egész kötetre, hogy a megjelenített alaphelyzetet továbbgondolja, csavar egyet rajta, és így olyan szemléletet alakít ki, amely se nem egyszerűen ironikus (nem gúnyolódik a nagy görög város lerongyolódásán), se nem tragizáló (nem siratja a dicső múltat). Lásd a zárlatot: „Attika régi magától sincs / Meghatva, egyébként jól van. / Néha leissza, butára üríti magát; / És *in situ* megleli / Ősi, teremtő kedvét, holtan.”

A múlt nagyigényű feldolgozása több versnek is tárgya. A saját származás kérdése és a versek beszélőjétől függetlenül színre vitt történelmi múlt egyaránt meghatározó a kötetben. A származással kapcsolatban Térey szemlélete megint csak nagyon markáns. Az egyik ilyen *A hajdú, a nagykun, a tót meg a jász*, amely a címben jelölt származáselemekre vezet vissza a beszélő egyes zsigeri reakcióit és testi vonásait (például: „Amikor hevülök, nagykun lobogás fűt, / Mászor felvidéki morcosság fagyaszt [...] Velem mozdul a nyakas, balkáni hajdú, / Arcom pírja a magyar ajkú tóté”). Ám a vers éppen azzal a megidézett József Attila-i gondolattal („Az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik”) száll vitába, amely szerint az én alapvetően nem más, mint az eredete. Ehhez képest állítja, hogy „[a] vér és a földrajz a jellemre nézve / Nem sokat jelent”. Ami számít, az pedig épp a jellem, és Térey egyszerre deklarálja és demonstrálja, hogy a jellem szabadon választja meg azt, amit családi múltjából magára nézve meghatározónak tekint, ahogy azokat a kulturális mintákat is, amelyekhez igazodni kíván: „Negyvenhét éves vagyok, / Mint Ványa bácsi, mikor kiborult / E férfiak számára különösen veszélyezettett korban; / Mégis Asztrovhoz húzok, / Mert ő legalább tevékeny és empatikus”.

Szintén származás és szabadság viszonyához kapcsolódik a *Málnaföldek mindörökre* című vers, amely a tízéves gyerekkori idénymunkára emlékezik vissza, a málnaszedésre az apa földjén. A szöveg ezúttal is elkerüli a kínálkozó megoldásokat: cseppet sem idealizálja a munkát és a természetet („Málnaföldek mindörökre, / Málnaföldek mindörökre? / Még mit nem! / Szereted a málnát, de csak mint csemegét. / Számodra ez csupán muszáj-kertészet, / Muszáj málna a kényszerített nyáron”), de nem is mond átkot a munkát megkövetelő apára, akinek egyetlen figuráját az olvasó inkább részvétellel szemlélheti: „Ormótlan kerékpárját az útpadkán tolta / Apád. Átázott, elnehezült széldzseki”. A hangsúly ezek helyett a felnővekedéssel együtt járó (vagyis nem lázadással kiharcolt) emancipáción van, és az így elnyert vitális, örömteli szabadságon: „Ismét felhőtlen öröm a kert, a piac, a június. / Minden, ami zöld és nagyra nő. / Magadba sűrítve az örömet, / Mint a júniust a málna, / Akárhányszor kivirulsz.” Megint csak semmi tragizálás, semmi dráma: egyszerűen az én nyugodt és életteli szabadsága, az önformálás éltetése a döntő. És ezt a szabad önformálást fejezi ki az is, hogy a vers végző soron semmit nem kezd a címbeli és a szövegben többször megismételt Beatles-allúzióval (a *Strawberry Fields Forever* című számmal): az ember megengedheti magának, hogy pusztán felidézzen kulturális mintákat, anélkül, hogy viszonyulnia kellene hozzájuk. A szabad és ele-

ven önformálást kultiváló Térey az individualista, jó módú, stílusos életvezetésben is képes felfedezni a vonzó minőséget. Például az *Életművészet* című versben, amely, ez meggyőződésem, iróniától mentes: „Rezdületlen arccal / Lépní be az ajtón, / Olyan lelki nyugalommal, / Amilyennel csak / Egy luxemburgi / Első hegedűs képes / Betérni egy komótos / Csütörtök délután / A kedvenc / Sajtszaküzletébe / A főtér sarkán.” És miért is kellene mindenkinek újbals költőnek lennie?

Az új kötetben is erősen jelen lévő távlatosabb történelem jó ideje foglalkoztatta a költő Téreyt. A legfontosabb idevágó szöveg egy verses betéteket tartalmazó novella, a *Vendéglő a Zöld Vadászhoz*. Hogy ez a terjedelmes, a kötet negyedét kitevő írás helyet kapott, azt is példázza, Téreyt egy ideje mennyire hidegen hagyják a műfaji kérdések. A szöveg címzettje nem véletlenül Zoltán Gábor: a mikrotörténeti kutatásai során a nyilasok rémtetteihez eljutó író-társ. Hozzá hasonlóan Térey egy zugligeti vendéglő sorsán keresztül mutatja be a történelem eszement forgandóságát: a XIX. század békebeli végétől a vendéglő nyilasok zsákmányainak elosztására szolgáló időszakán át a tettesekből áldozatot faragó jelenig. Ám a szöveg nem szolgál semmiféle tanulsággal: ezért is lehet a „főszereplő” a vendéglő falára a nyitáskor függesztett, kitömött vadkanfej, amely újra és újra hangsúlyosan felbukkan a szövegben – mint ha az ő üvegszeme lenne csak az, ami mindent „lát”. „Nézi a ház hőseit üvegszemével a vadkan”, fejeződik be a novella. Talán nem túlértelmezés arra következtetni, hogy a szöveg szerint a személyes élettörténeten túlmutató történelem csak imaginárius nézőpontból lenne szemügyre vehető: és bár megközelíthető a kutatás és a képzelet révén, az ember tekintete számára nem belátható. Mintha Téreynek ez is újabb válasza lenne a történelmet és a múltat firtatni kívánó költészet kérdésére, jóllehet a kötet más versei ezúttal is egy-egy konkrét helyhez kötöten fürkészik a múlt nyomait.

A nagyság igénye végül a szatirikusság révén is visszaköszön, eleve olyan fölöttes pozíciót feltételezve, amelyből bármi kigúnyolható. Térey a korábbi verseihez hasonlóan ismét csak adys hevülettel ostoroz, de nemcsak, ha úgy tetszik, „nagy nemzeti sorskérdések” ügyében mutat rá visszásságokra, hanem gyakran nevetséges és kisszerű dolgokból is gúnyt űz. Megkapja a magáét a bizonytalankodó fiatal főnök, a zátonyra futott popzene, a szemközti partra áhítózó dél-balatoni falvak, az álságosan békülő férfiak, a kurzusváltástól rettegő kőszínházi színészek és még sok minden és mindenki. A személyes és történelmi múlt erőteljes, éleslátó és elmés felidézése mellett ez a jelenre vonatkozó sokrétű szatirikusság teszi sokszínűvé és gazdaggá a kötetet. A gúnyrajzokban felbukkanó motívumok szintjén számos párhuzamot találunk az utóbbi időben megjelent Térey-művekkel, a *Káli holtak* című regénytől a szerző színházi megnyilatkozásaiig.

Ebből is láthatjuk, hogy Térey művészi megközelítése micsoda vehemenciával dolgozott fel mindent, amivel kapcsolatba került. Most, a költői életmű váratlan lezárultával – nem tűnik valószínűnek, hogy sok vers maradt volna a hagyatékban –, legalább két feladatunk biztosan lesz. Egyfelől át kell gondolnunk e sok műfajú *oeuvre* belső kapcsolódásait, hisz alighanem még csak kezdeti képünk van erről a roppant gazdag mikrouniverzumból. Másfelől meg kell rajzolnunk e nagyon jelentős költészet pályáivét. S bár ne kellene ezt tennünk, bár azt találgathatnánk, hogyan halad tovább Térey János nagyszerű lírája.